

הועידה העולמית של המזרחי ירושלים

צר לי שידידנו השר פרופ' יעקב נאמן נאלץ להעדר ממושב זה של הכנס. בכלל, נח לי להיות כרוך אחר מר נאמן. שמי "לאם" פירושו צאן או כבש, מה שמאוד זקוק לרועה נאמן, ובפרט שהוא גם רועה נאמן, גם רועה נאמן. ובשם כולכם, הנני מאחל לו הצלחה בכל דרכיו.

הוזמנתי להרצות בפניכם על תפקיד המזרחי בחו"ל, ובעיקר על הציונות הדתית בארה"ב. ואפילו לא הגבלתם אותי לחו"ל, לא הייתי מהין לדבר על המצב כאן בארץ כשאתם בחזית ובאמצע העניינים ואנחנו בני חו"ל, למרות שלגבנו במזרח, אנו "בסוף מערב", בארצות ההרוחה והשלווה.

נודה על האמת. זה כמה שנים שגוברת עלינו תחושת נסיגה וכשילון, מקצתה על יסוד מרכיבים ארגוניים ומוסדיים, מקצתה פוליטית כאשר אנו מודעים לשינויים רדיקליים שחלו במדיניות המפד"ל בארץ, ומקצתה תופעות פסיכולוגיות וקיומיות. בלבול ומבוכה, תימהון לבב, אמביוולנטיות ואי-בהירות כללית--הם מנת חלקנו כאשר על משכבנו בלילות אנו שואלים את עצמנו: מי אתה המזרחי, מהי הציונות הדתית, לאן פנינו מועדות? והתשובות לא קלות.

איך נטפל במשבר זה של זהות פונדמנטאלית? ואיך עלינו לתפקד?

נציג שלש נקודות:

ראשית, אנחנו לא גלמודים במבוכתנו. התמורות הפוליטיות, החולשות האירגוניות, ההיסוסים הפסיכולוגיים והספקות האפזיסטנציאליים הם נחלת כל העולם המערבי המפותח--ואולי גם חלקים חשובים של ה"עולם השלישי"--בשנים אלה של חתימת המאה העשרים. האם יש תנועה ציונית אחרת שאינה דואגת אותה דאגה, שאינה סובלת מאותה חולשה? יתר על כן, ספקות ופקפוקים יסודיים אלה וכיוצא בהם הם בעיקר אופייניים לכל גישה מתונה, לכל מי שדוגל ב"דרך האמצעי" שהתווה לנו הרמב"ם.

כל זה בהחלט אינו חדש דווקא לתנועת המזרחי. כבר לפני כמאה שנים, כתב הרב יצחק ניסנבוים, מגדולי מנהיגי המזרחי, את הדברים האלה: "אנחנו הציונים החרדיים [בלשונונו היום: הדתיים] נמצאים בין הפטיש והסדן. אין אנו יכולים ואיננו חפצים לוותר על אות אחת שבתורתנו, ולא על סעיף אחד שבציונות". והרב מאיר ברלין התלונן: "אנחנו המזרחיים נמצאים במצב הבלתי-נעים לעמוד בין שתי החזיתות". המחלה היא ישנה, ולפיכך אין להרשות לרגשות כאלה להטיל אימתם עלינו.

שנית, פרדוכס מעניין, כמעט אבסורד--רגש זה של כישלון גובר עלינו בו בזמן שבארץ הציונות הדתית חדרה לשכבות החברה הישראלית שהיו אטומות וסגורות לנו עד הנה--לצה"ל, לעולם האקדמי, להתיישבות, לעסקים, וכו'. ייתכן מאוד שבמידה-מה זהו סימן להצלחת הרעיון הנשגב של הציונות הדתית--החלשת המסגרת הארגונית היא לפעמים באופן דיאלקטי תוצאת ההצלחה האידיאולוגית והתפשטותה. בחו"ל, המזרחי היא כמעט חסר-אונים בתור ארגון, אבל הרעיונות הבסיסיים לרוב נתקבלו, אם כי יש מהם שעוד לא זכו להשתלט על הציבור היהודי. האידיאולוגיה של "תורה ומדע" אשר ישיבה-אוניברסיטה בארה"ב נושאת אותה כדגל וכסיסמא, אינה הולמת שום תנועה אחרת מלבד המזרחי. העלייה לארץ היא, באופן פרופורציונלי, סימן לבריאות הציונות הדתית בארה"ב. קבלת מרכזיותה של א"י בחוגי האורתודוקסיה המודרנית כדבר המובן מאליו--גם זה תואם את כל מערכת הדעות של תנועתנו.

שלישית, והעיקר: אין להרשות להתנגשות הפנימית הזאת, שהיא מקור הדיכאון השורר במחנה שלנו, להשתלט עלינו. אפשר לתקן את המעוות. ולא רק "אפשר", אלא: חובה להימלט ממנה. ותרשו לי למצוא סימוכין לזה מדבר הלכה מענינא דיומא.

הרמב"ם פ"ד ה"ז מהל' חנוכה: "נר חנוכה מצווה להניחו על פתח ביתו מבחוץ בטפח הסמוך לפתח על שמאל הנכנס לבית כדי שתהיה מזוזה בימין ונר חנוכה משמאל", והוא על יסוד דברי הש"ס בשבת דף כ"ב.

וקשה, מאין לו להרמב"ם וגם להש"ס כל עניין פתח הבית? הלא אם העיקר שיהא מסובב ממצוות נוסף לפרסומי ניסא, היה יכול לומר שידליק את הנרות על-יד החלון כשהוא מעוטף בטלית מצויצת?

ונראה לע"ד שפתח הבית הריהו סמל לאי-יציבות, לתימהון וחוסר בטחה עצמית, פסיחה על שתי הסעיפים, כשאדם עומד על הקו המפריד בין מה שהוא בפנים למה שהוא בחוץ, כשעצם זהותו כאילו מוטלת בספק, ואינו יכול להחליט על כיוון דרכו בחיים, אם טוב לו שיהיה נכנס או שמא עדיף שיהיה יוצא. ורבות כאלה מצינו--ולמשל: בפרשת מקץ כשהאחים מלאי דאגה על שכספיהם נמצאו באמתחותיהם, כתוב, "וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ... ויגשו אל האיש אשר על בית יוסף וידברו אליו **פתח הבית**" וכו', שהיו מסופקים אם לערער ולבאר אם להסתגר ולהחריש. וכיוצא בזה.

וכעין זה לגבי חנוכה. שהנה הרמב"ם באגרת השמד (מהד' מוסהר"ק, עמ' מ"ג) כתב, "וידוע הוא כמו כן מה שקרה לישראל במלכות יון הרשעה מגזרות רעות וקשות ומכללם היה שלא יסגור אדם את **פתח ביתו** כדי שלא יתייחד להתעסק בשום מצווה" וכו'. ולפי זה מובן הקשר בין ההיסטוריה של חנוכה והלכות חנוכה.

והנה לפי זה עניין מזוזה ונר חנוכה הוא, שהמזוזה פניה כלפי פנים, לשמור על מה שכבר הוכנס פנימה, להתגונן מפני סכנת נזק הבא מן החוץ (ואשר על כן מזוזה נקבעת לימין הנכנס--ולא היוצא). ונר חנוכה מסמל את הפתח הפתוח, ותפקידו של נר חנוכה הוא להקרין מן האור הדולק בפנים החוצה, להאיר על כל העולם החשוך מעבר לדלתו. כשאינו לו לאדם מזוזה ונר חנוכה, אז התנגשות הזאת, בין הנטייה לפתוח את הדלת לזו לסגור אותה, כשכל אחת מהן שואפת לגבור עליו, היא היא היוצרת את המתח והספק השוסעים את כל ישותו שאינם נותנים לו מנוחה ושלמות הנפש. אבל כשיש לאדם גם

מזוזה גם נר חנוכה, אז יכול לשקול אותם במאוזני לבו ושכלו, מתוך מתינות ושלווה רגשית, לדעת איך ומתי להיות פתוח לכל מה שהוא אמת ויציב ונכון בסביבתו, ואיך ומתי לסגור את דלתות לבו וביתו מפני סכנת כל מה שהוא שקר וכזב ומחפיר. אפשר ואפשר לאדם לדעת מתי להסתגר בתוך ביתו ומתי לצאת החוצה בגבורה, כי המזוזה ונר חנוכה מכינים לו הדרך ואין לו לחשוב שהוא במבוכה.

נניח עכשיו את הבעיה הפסיכולוגית ונשים לב לשאלת התפקוד של מזרחי בחו"ל. מה צריך לתפוס את המקומות הכי-חשובים בסדר העדיפויות של התנועה?

בעיקר, לדעתי הקלושה, על המזרחי להרחיב את גבולות התעניינותה מבלי להפסיד או לשכוח את המטרות להן היא שאפה במשך כל שנות קיומה. זאת אומרת: מרכזיות א"י צריכה להמשיך כיסוד בלתי-מעורער של מזרחי. אבל המצב הקיים בעולמנו הוא שונה ממה שהיה קיים בתקופת לידת התנועה. היום אין בחו"ל אוכלוסייה פורייה של המוני יהודים שהכירו את היהדות מכלי-ראשון. אז, כשהרחובות והסמטאות היו רוויים מסורת ואורח חיים יהודיים, לא היה צורך כל כך לכרוך מסר היהדות יחד עם מסר הציונות. היום, תקופה של שיעה, של גוון והדקדקנות, וגם של קיצון וקיטוב אף תוך המחנה של שומרי תורה, מוכרחים לשדר שתי בשורות--של תורה בצורה שתהיה מתקבלת, ומדינת ישראל גם היא בצורה נאה וממשיכה את הלב. וכשם שעלינו להדגיש את היסוד הישראלי--שפה, דגל, יום העצמאות, עלייה--כך עלינו להבליט תלמוד תורה ושמירת המצוות--וזכות הבכורה תמיד לתורה. ומוטב אם שתי הבשורות יופיעו כבשורה אחת, דהיינו, שהמרכיב הציוני יצמח מתוך ההתחייבות הדתית שלנו.

רצוני בזה לאמור, שכמו שהאורתודוקסיה המודרנית--שיטת "תורה ומדע"--מוכרחת לקפל בתוכה אהבת א"י כעיקר, כמו כן הציונות הדתית צריכה לכלול בתוכה את המסר של יהדות התורה שאיננה פונה ערפה למדע ולתרבות נקייה, שאינה מתעלמת מהקהילה הלא-אורתודוקסית, שאינה מזלזלת בכל מה שהוא לא "משלנו", אלא שדואגת דאגת הציבור כולו ושפועלת מתוך אחריות מוסרית יחד עם כל יהודי, ויחד עם כל באי עולם כנים. אני לא אומר חלילה שנזניח "תורה ועבודה". אבל התנאים הכלכליים והסוציאליים והדתיים האידנא שונים ממה שהיו, וכעת חשוב יותר להדגיש תורה ומדע מאשר תורה ועבודה כיסוד החינוך.

ולפיכך, אני מציע שלוש הצעות:

1. המזרחי עצמו. מזרחי בחו"ל צריך להיות תנועה ולא מפלגה. תנועה פירושה שהיא צריכה לפתוח את שעריה לכל מי שהתורה והאומה והארץ קהות יחידה אחת שלמה, ולא משנה אם הוא ממפד"ל או עבודה או ליכוד או כל מפלגה אחרת. תנועה לחוד ופוליטיקה לחוד. בחו"ל פשוט אין לנו רשות להתערב בפוליטיקה. ומי שיצרו גובר עליו (בין אם תאמרו שזהו מעשה יצה"ר או יצה"ט) ורוצה דווקא לתת ידו למפלגה, יעשה מה שלבו חפץ בתור יחיד אבל לא בשם התנועה. אין זה חידוש משלי. זכורני שר' שלמה זלמן שרגאי המנוח היה פעיל בכיוון זה וכתב כמה מאמרים על הנושא, וכן יבלח"ט מר יוסק'ה שפירא אמר וחוזר ואומר כדברים האלה--ושפיר קאמר...

2. שלום ואחדות. בפרשת מקץ אנו נפגשים במראה מרתק ואפילו מצחיק שאינו

אומר אלא דרשני: "וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האוכלים אתו לבדם כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים". קהל מצומצם--ומסיבים לשלשה שולחנות נפרדים לאכול סעודתם! שנים מן השולחנות--סימן להבדלה בין ישראל לעמים. אנחנו נחשבים "תועבה" להם, והאלילות שלהם היא בהחלט תועבה לדידנו. אבל השולחן השלישי הוא מה שלא נותן לי מנוחה--שולחנות נפרדים ליוסף ולאחיו! איזה סימן מבהיל: פירוד בין יוסף לאחיו, בין יהודה לישראל, בין בני א"י לאנשי הגולה, בין דתיים לחילוניים, וגרוע מכולם: בין שומרי מצווה לשומרי מצווה, כשאנו קרועים לקרעים קרעים, ושרויים במחלוקות שכוללות כעס ואיבה שמביאות עד לידי השמצות גסות. עם מפוזר ומפורד.

אני מאמין שהגיע הזמן לאחות את הקרעים, להכניס את המפוזרים, לקרב את הנפרדים. דומני שיש למזרחי בחו"ל היכולת בתור תנועה להיהפך למבשר השלום והאחדות בבית ישראל, לסדר שני שולחנות ולא שלשה. שני שולחנות הם די ויותר...

אל לנו להילחם מלחמות ה' בעידן של תנאים חדשים עם אותו נשק בהם השתמשנו מלפני חמישים שנה. ובעיקר, אל לנו להיפחד ממה שיאמרו אחרים.

שמעתי סיפור מעניין: בן גוריון ביקש מש"י עגנון שיבוא לבקרו במעונו בשדה-בוקר. שלח לו עוזרו הצעיר--שמעון פרס, שמפיו שמעתי סיפור זה--ללוותו לפגישה חד-פעמית זו. נכנס עמו לשיחה פרטית בין ארבע עיניים, וכשחזר לירושלים ההין פרס לשאול את עגנון מה הרושם שעשה עליו בן גוריון. ענה לו עגנון: "בן גוריון אינו מפחד מן הגויים--ואפילו לא מן היהודים..."

3. חינוך. עלינו להכיר במצב העכשווי בגולה. רוחות חדשות נושבות בערי ובחוצות ארה"ב. אלה שפנו עורף לדת כלשהי, שהתיימרו שהינם ריאליסטים ובעלי אחריות מוסרית עצמית שאינם זקוקים לאלוהים או לשום ישות טרנסצנדנטלית, בניהם ובנותיהם שואפים לרוחניות, ל spirituality, למשהו מעבר לבשר ודם, מעבר לחומר ובידור והרדיפה אחרי מותרות. ואם לא ימצאו מענה לבקשתם ביהדות, אז חלילה ירוּ צמאונם ממים עכורים ומורעלים. וכאן מן השמים הניחו למזרחי מקום להתגדר בו.

אמנם, הרבה ממחפשי רוחניות אלה נתפסים ברוחניות כביכול כאופנה, וברור שלא יהיה קיום לרוחניות בדויה שכזאת. אמנם, הרבה מהם תועים אחרי רוחניות-שוא (ו"רוח" תרתי משמע..), לרבות אלה שמתעמקים כביכול ב"קבלה" מבלי להכיר צורת אל"ף, שלא לדבר כבר על פסוק חומש עם רש"י--או אפילו בלי רש"י.

אבל בכל זאת אין להכחיש שיש בהם געגועים דתיים גְּנִים שהם (כביטוי הזהר) כקול בלי דיבור, פיסופים שהמתגעגע עצמו אינו יכול לבאר או לזהות מה הם ומאין יבואו, בקשת אלוהים שיש לה אלף מְסוֹת--ושאין לזלזל בהם, ואם נתחכם נוכל לקרב כמה וכמה נשמות טהורות אל תחת כנפי השכינה. אני לא מדבר על התופעה של מספר מצומצם של חוזרים בתשובה--וכן ירבו--אלא כפסיכולוגיה המונית המרחפת על פני כל הארץ, בין יהודים בין גויים למיניהם. ואם אנחנו לא נזדרז ולא נחגור את המותניים שלנו בחכמה ובמרץ ובעוז, ייכשלו ממש בעבודת אלילים והם ומשפחותיהם יאבדו.

בדרך כלל אני מצטער שהמזרחי, אשר בעבר היתה לו הזכות ליסוד ולפתח ולתמוך בכל מיני מוסדות החינוך התורני, נטש את המשימה הקדושה הזאת והפקירה לאחרים שתפסו את ההגה והצליחו ליזום ולחדש בשדה החינוך. בתקופה קריטית זאת, על המזרחי, בפרט בארה"ב, לחשוב מחשבות איך לחזור ולחרוש בשדה זה, לחרוש ולזרוע ולנטוע ולהשקות וסוף-סוף בעז"ה גם לקצור ולראות פירות נהדרים ויקרים שיוכלו להמשיך והגשים ולהחיות את החזון העילאי של המזרחי, דור דעה שיהיה נאמן לתורה ולתעודה, מסור לעם ולמדינה, דור של אנשים מבוגרים ומתונים שיינזרו גם מאדישות אידיאולוגית גם מקיצוניות וקנאות.

לבסוף: אני תקווה שנצליח במשימתנו ונזכה לברך "שהחיינו" על פרותינו הברוכים. ובברכת שהחיינו מובנים שנים משלשה המונחים--"שהחיינו" ו"הגיענו", אבל מה זה "וקיימנו"? והתשובה שהוצעה לי ע"י דודי הרב יוסף מרדכי בוימל, היא ש"וקיימנו" הוא מונח הילכתי--כמו ב"קיום שטרות", שעדים באים בפני ב"ד ומעידים על כתב ידם של העדים החתומים על השטר לאמור: זהו אמת, אנו מכירים את החתימות והן נכונות. זהו "קיום".

כמו-כן אנו, אם נזכה ונזדרז, נוכל לברך "וקיימנו", שהשי"ת יקיים שיטתנו, עקרוננו, שיגיד דרך ההיסטוריה עצמה שדרך המזרחי היא דרך ה', ושעל ידה תבוא לעם ישראל כולו תקופה חדשה ומזהירה. וכן יהי רצון.